KRAAN

Kl. Uilenspiegel 5(4), [illegible], 1979

P. Voorn

Late najaarstrek van de Kraanvogel in de Kempen in 1978.

Inleiding:

Ieder najaar en in mindere mate ook in het voorjaar trekken er over ons land Kraanvogels. Hun aantallen variëren van ca. 5000 tot max. 20.000 exx. (In 1976 waren het er in het najaar ca. 25.000, een uitzonderlijke situatie).
Kraanvogels hebben al eeuwenlang op menigeen grote indruk gemaakt. Afbeeldingen zijn teruggevonden op oude Griekse vazen en muurschilderingen. Er bestaan ook allerlei legendes en verhalen rond Kraanvogels: Zo zou de "wachter" van een troepje slapende of etende Kraanvogels een steen in de poot hebben die met een plof op de grond zou vallen als de aandacht van de vogel verslapte!
Dit symbool van waakzaamheid vinden we nog terug in het wapen van de vroegere baronie "Craenendonk", de tegenwoordige gemeente Maarheeze.

Kraanvogels broeden ruwweg in Skandinavië, Finland, Rusland en op enkele plaatsen op het Meckelenburger merenplateau (DDR). Na het broedseizoen verzamelen ze zich rond half september op enkele grote verzamelplaatsen in Zuid-Skandinavië en rond de Oostzee. De meest bekende verzamelplaatsen zijn: Hornborgasjön in Zuid-Zweden(vooral in het voorjaar), Rügen en Bock (2 schiereilanden in de Oostzee waar ca. 20 tot 30 duizend exx. pleisteren) en enige kleinere, zoals het eiland Oland in Zweden en enkele plaatsen rond de Golf van Riga (USSR). Op deze verzamelplaatsen vreten de vogels zich goed vol om voldoende brandstof te hebben voor de lange reis naar hun overwinteringsgebieden en de tussenstations.
Een enkele keer blijven ze op deze plaatsen tot in december hangen, maar gewoonlijk vertrekken ze hier tussen half september en einde oktober.
Ze vliegen vaak in enkele linie of in V-formatie, dit spaart energie omdat ze minder weerstand ondervinden van de luchtwervelingen die hun voorganger veroorzaakt. De gemiddelde vlieghoogte van overtrekkende kranen ligt meestal tussen de 500 en de 3000 meter.

Vanaf het Meckelenburgs merenplateau splitsen de hier verzamelde Kraanvogels zich in 2 groepen: een deel volgt de oostelijke route langs de Pools-Russische grens en vervolgens langs de oostkant van Hongarije waar de eerste grote stop wordt gemaakt in de Hortobagy. Hier verzamelen zich 12 tot 20 duizend exx. Van hieruit vliegen ze door de Balkan om vandaar een minder gerichte weg naar Afrika te zoeken (vaak via de Bosporus). Deze groep overwintert voor een groot deel in het Blauwe Nijl-gebied in Soedan.
Het andere deel vliegt vanuit het Oostzee-gebied in zuidwestelijke richting en passeert daarbij het zuidoostelijk deel van ons land, waar ook enkele pleisterplaatsen liggen. Globaal passeren ze ons land oostelijk van de lijn: Dollard - Tilburg.

De aantallen Kraanvogels die in ons land pleisteren zijn betrekkelijk klein: zij zijn verdeeld over een aantal pleisterplaatsen en deze plaatsen tellen vrijwel nooit meer dan 5 à 600 individuen per plaats.
In de Kempen zijn de belangrijkste gebieden de Groote Peel, de Deurnese Peel, De Strabrechtse Heide en de Cartierheide. De aantallen die op deze plaatsen pleisteren variëren zeer sterk: van 0 tot 600. Vaak blijven de groepen hier maar enkele uren of 1 dag, waarna ze doorvliegen en hun plaats eventueel ingenomenwordt door volgende groepen. Alleen bij slecht weer,zoals regen, miste en sneeuwval, kunnen de vogels wat langer blijven. Zodra het weer het echter toelaat zullen ze hun reis in zuidwestelijke richting voortzetten over België, Frankrijk en Spanje, waarna ze in Zuid-Spanje en Portugal (Estramadura) en in Noord-Afrika overwinteren.

De situatie in het najaar van 1978.

Dit najaar liet moedertje natuur zich weer eens van haar meest onberekenbare kant zien. "Normaal" passeren de Kranen ons land zo ongeveer tussen eind september en half november. De piek valt vrijwel altijd tussen 20 oktober en 10 novemeber. Dit jaar ging deze vlieger (lees: Kraanvogel) echter niet op!
Vol ongeduld zat ik al weken 's avonds te luisteren of ik het schorre trompetachtige "kroeh krrr" niet hoorde. Een tweetal avonden met gunstig trekweer voor Kranen werd er in de Kempen zelfs een "luisternet" opgebouwd (diverse waarnemers bellen elkaar zodra zij Kraanvogels horen). Dit gebeurde ook op 31 oktober '78, een heldere nacht met een zwakke zuidwestelijke wind en overdag maxima van 12° C. en 's nachts minima van 4° C.
Vanaf 20.00 uur werd er in Eindhoven, Veldhoven, Bladel, Reusel, Bergeijk, Eersel, Valkenswaard, Heeze en Hapert geluisterd. Dankzij de medewerking van al deze luistervinken werden die nacht op 3 plaatsen waarnemingen gedaan: 1. Reusel: 21.00 uur gehoord, vliegend naar z.w. (L.Peeters)
2. Eersel: 22.20 " " " " " (F.de Rooy), een kleine groep.
3. " 0.30 uur, gehoord " " " " een grote groep.

Met nog enkele waarnemingen op resp. 18, 23 en 30 oktober zag het er naar uit dat de Kraanvogels ons land dit jaar rechts hadd n laten liggen. Totdat op 28 november de telefoon rinkelde en de ene waarneming na de andere volgde! De hoofdmacht bleek nu pas aangekomen te zijn!

Op dinsdag 28 november '78 werden de volgende Kraanvogels gezien:

- Lage Mierde: 2 groepen, totaal 141 exx.
- Strabrechtse Hei: 2 groepen, totaal 57 exx. (Frank Neijts)
- Veldhoven 't Look: 200 exx. (Jos en Adri Jaspers)
- Reusel: 11 en ? nachtwaarneming (Geert Sanders)
- Valkenswaard: ca, 50 exx. (Ted Sanders)
- Eindhoven: 40 exx. (Peter Bussing)
- Hoge Mierde: 11 exx. (Frank Sanders)
- Cartierheide: 200 exx, (Marco Bakermans)

Op deze dag totaal 710 exx.
De weersgesteldheid van die dag: wind matig tot vrij krachtig n.w., temp. min. - 3° C., max. + 3° C.
's morgens helder en zonnig, 's middags geheel bewolkt en regenachtig met sneeuwbuien.

Het weerbeeld op woensdag 29 november 1978:

's Ochtends helder, later weer geheel bewolkt, de wind draait naar n.o. en een lagedrukgebied van Skaninavië met koude, polaire lucht bereikt ons land, de Kraanvogels met zich meebrengend. Deze dag lag de temperatuur tussen de -3 en +2° C. Op de volgende plaatsen in de Kempen werden toen Kraanvogels waargenomen:

- Turnhout (Belgische Kempen): 61 Kraanvogels probeerden te landen op de markt in het centrum, waarschijnlijk aangetrokken door de straatverlichting. (meded. lid Wielewaaljongeren, de Pool).
- Strabrechtse Heide: 400 à 500 exx., verdeeld over een 4-tal groepen. (boswachter v.d. Kerkhof en kollega's).
- Sterksel, Vlaamse weg: 2 groepen van resp. 70 en 25 exx. Boswachter v.d. Kerkhof e.a.

Op deze dag werden totaal 556 à 656 exx. waargenomen.

Donderdag 30 november 1978:

Het Kempisch landschap geraakt nu pas echt goedin de greep van de eerste winterse dagen. Het is geheel bewolkt en 's middags mistig. De wind is afgenomen tot zwak, maar komt nog steeds uit noordelijke en noordoostelijke richtingen. De temperaturen liggen tussen -8° en $+1^{\circ}$ C. Door de dichte bewolking en de mist zijn veel Kraanvogels gedwongen te blijven.
Deze dag weer 4 waarnemingen:

-Valkenswaard: 25 exx. (Mevr. Maas)
- Heeze: 25 à 30 exx. (Leo v. Bossum)
- Heeze, Strabrechtse Heide: 50 exx. (Peter Voorn)
- Heezerenbosch: 150 exx. "
- Valkenswaard: 5 à 10 exx. (nachtwaarn.) "

Totaal op 30-11-78: 255 à 265 exx.

Vrijdag 1 december 1978:

Geheel bewolkt. Wind draait van NO naar O-ZO en blijft zwak, terwijl de temperaturen tussen -5 en + 3° C. liggen.
Deze dag slechts 1 melding:

- Ospelse Peel: ca. 300 exx. (med. reservaatbewaker M.v.Deursen).

Zondag 2 december 1978:

Echt Kraanvogel- trekweer: 's ochtends tot 9.30 uur bewolkt, daarna helder zonnig vriesweer. De wind komt zachtjes uit oostelijke tot zuidoostelijke richting en de temperatuur ligt tussen -5 en 0° C.
Nu weer meer waarnemingen:

- Valkenswaard, Malpie:	4 exx. (Peter Voorn en ACJN V'waard)
- Plateaux, Hageven:	idem, mogelijk dezelfde?
- "	250 exx. (Peter Voorn en ACJN V'waard)
- "	17 exx. (med. Frank v.d. Broek en Kees Bos)
- Eersel:	200 exx. (Frank de Rooy)
- Leende:	24 exx. (Jan Willems)
- Valkenswaard:	? exx., klein groepje 's nachts (Ted Sanders)
- De Mortelen, Boxtel:	20 à 30 exx. (Remy v. Oosterhout)

Totaal: 515 à 529 exx.

De dagen hierop volgend brachten weinig nieuwe Kraanvogels over ons land. Nog enkele waarnemingen:

- 3 decmeber: 20 à 30 exx. Dommelvallei Geldrop
- 4 " : 42 exx. Eindhovense Golf, Valkenswaard (g.de Vries)
- 7 " : 9 exx. TH-Eindhoven (Simons).

N.B. Op 31 december werden te Cap Gris Nez (Noord-Frankrijk) zelfs nog Kraanvogels waargenomen door Ad van Poppel.

Mogelijke verklaring voor dit late doortrekverschijnsel:

Daar de trekintensiteit van vogels nogal van het weerbeeld afhangt heb ik van 1 sept. '78 tot april 1979 iedere dag het weerbeeld in de Kempen genoteerd om eens te kijken in hoeverre de Kraanvogeltrek in verband staat met dit weer. Aan de hand van mijn eigen weergegevens en die van de KNMI-maandbulletins ben ik tot de volgende verklaring gekomen:

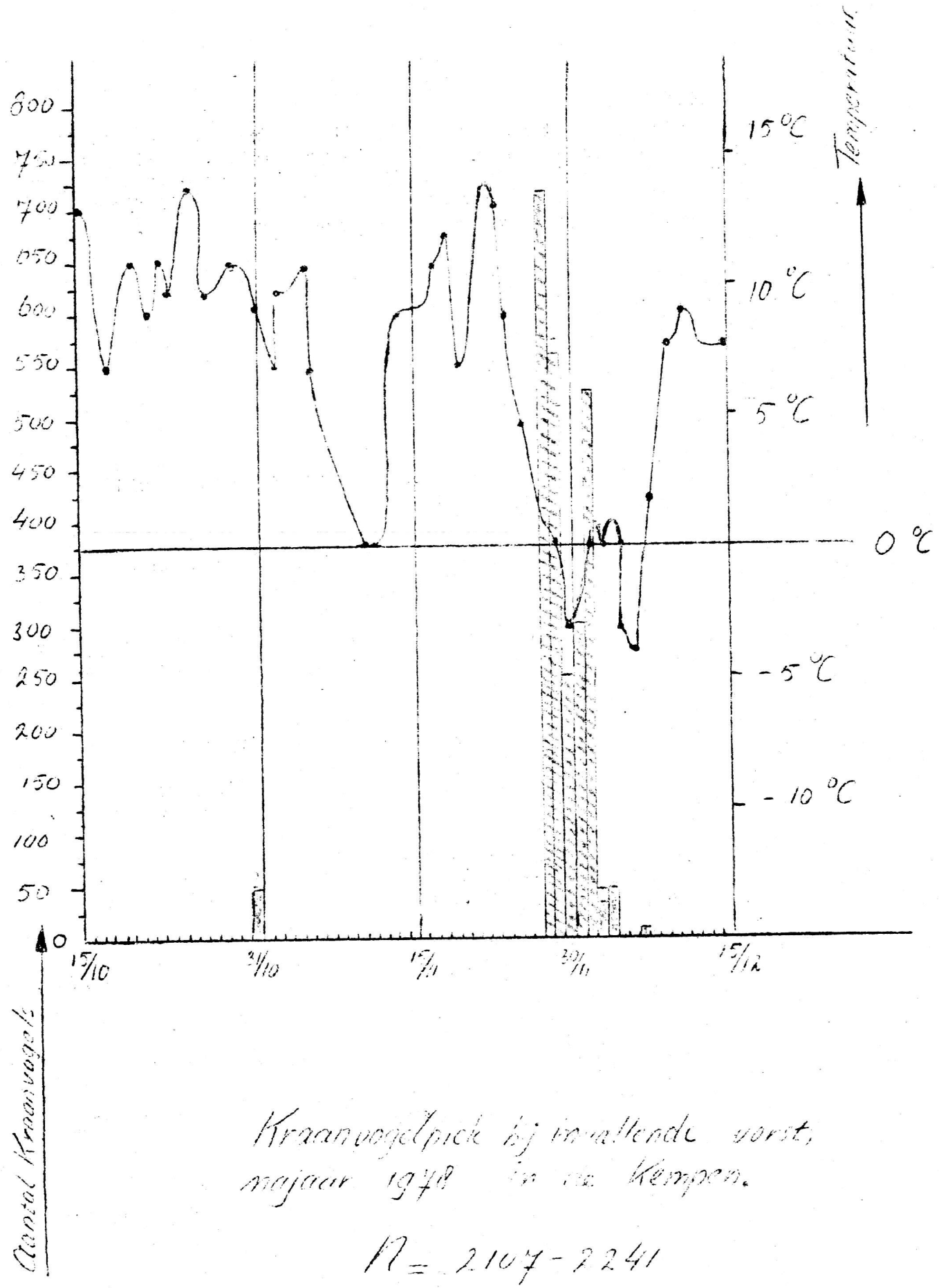

Kraanvogelpiek bij invallende vorst, najaar 1978 in de Kempen.

N = 2107 - 2241

In Zuid-Skaninavië was het dit najaar (1978) erg zacht weer. De Kraanvogels bleven langer "plakken" dan gewoonlijk omdat ze meestal pas vertrekken wanneer er slecht weer nadert. Dat gebeurde ook dit jaar. In het milde najaarsweer kwam vrij plotseling verandering: een hogedrukgebied met koude circumpolaire lucht breidde zich snel vanuit Noord-Skandinavië uit over de Oostzee naar West-Europa. Skandinavië werd geteisterd door zware sneeuwval bij temperaturen die in Zuid-Zweden rond - 20° C. lagen. Dit heeft tot gevolg gehad dat de Kraanvogels het veld moesten ruimen omdat drinkwater en fourageergebieden bedekt werden met een laag sneeuw en ijs.
Enige dagen na het invallen van de vorst rond de Oostzee kwamen de Kraanvogels (en de koude!) naar ons land.

In "Die Vogelwarte" (mei '78) staat een verhaal dat hier aardig op aansluit. Kraanvogels zouden in staat zijn om op til zijnde weersveranderingen aan te voelen met een speciaal zintuig in de kop, dat kleine elektrische ladingsverschillen veroorzaakt door over elkaar schuivende luchtlagen te registreren. Op deze manier bemerken Kraanvogels naderende koufronten die hen aansporen om weg te trekken. Diezelfde verandering in potentiaalverschillen komt ook tot uiting in de temperatuurverschillen, zij het dat deze pas 1 à 2 dagen later te meten zijn.
Het verloop van de temperatuur van half oktober tot 10 december 1978 en de aantallen waargenomen Kraanvogels per dag vindt men in bijgaande grafiek.

Ook dit jaar wil ondergetekende op enige "gunstige" avonden telposten bemannen. Mensen die hieraan willen meewerken kunnen zich bij mij of Jacques v. Kessel opgeven inclusief hun telefoonnummer. Op gunstige avonden bellen Jacques en ik dan die mensen op, die waarschuwen weer iemand anders etc. etc. Op deze wijze kunnen we binnen één kwartier de hele Kempen "voorzien" van luisterposten.
Dit is een van de weinige manieren om erachter te komen of Kraanvogels nu meestal 's nachts of juist overdag trekken.

Graag wil ik alle mensen danken die mij aan waarnemingen geholpen hebben of reeds het afgelopen jaar aan het luisterprojekt hebben meegwerkt.
Waarnemingen van Kraanvogels, ook uit voorafgaande jaren s.v.p. opsturen aan schrijver dezes:

Peter Voorn
Den Haag 63
5555 AE Valkenswaard
tel.: 04902 - 12106 (vrijdag t/m maandag).

Literatuur:
- K.N.M.I. weerbulletins, okt., nov., dec. 1978.
- Die Vogelwarte, mai 1978, Steuerungsfactoren des Kranichs im Deutschland, afd. Helgoland en Radolphzell.